

AMSTERDAMSE SCHOOL UNESCO Werelderfgoed

TOONBEELD VAN DE NEDERLANDSE VOLKSHUISVESTING

Verslag van de tweede
expertmeeting
op 29 juni 2015

Colofon

Uitgave:

AMSTERDAMSE SCHOOL MUSEUM

HET SCHIP

Begeleidingsteam:

Niko Koers, Richelle Wansing, Maren Sommermeier

Tekst:

Maren Sommermeier

Vormgeving:

Maren Sommermeier

Fotografie:

'Open source' internet

Dit document is te downloaden op: WENDINGEN, platform voor de Amsterdamse School, een website van Amsterdamse School Museum Het Schip

Amsterdam, 10 september 2015

Inhoudsopgave

2	1. Inleiding
8	2. Insteek
9	Amsterdamse School
13	Volkshuisvesting
16	Alternatieve overkoepelende term
20	3. Schaalniveau
21	Spaarndammerbuurt
23	Amsterdam
26	Nederland
27	4. Conclusie en vooruitblik
32	Bijlage
33	OUV-criteria voor cultureel erfgoed
34	Deelnemerslijst

1. INLEIDING

Foto: Janericloebbe

Op 29 juni 2015 heeft in Bezoekerscentrum de Dageraad de expertmeeting 'Amsterdamse School/ Toonbeeld van de Nederlandse Volkshuisvesting als UNESCO Werelderfgoed' plaatsgevonden. Deze werd door Amsterdamse School Museum Het Schip georganiseerd als vervolg op de expertmeeting in 2014 'UNESCO en de Amsterdamse School – Op zoek naar een toonbeeld van de volkshuisvesting'. Beide meetings hadden tot doel om een stap verder richting UNESCO Werelderfgoedstatus te zetten.

In 2010 had het museum reeds een eerste stap gezet door voor

het gebouw Het Schip, dat Amsterdamse School en Volkshuisvesting in zich verenigt, een aanvraag voor de Voorlopige UNESCO Werelderfgoedlijst Koninkrijk der Nederlanden (in het vervolg Voorlopige Lijst genoemd) in te dienen. De Commissie Herziening Voorlopige Lijst nam toen Het Schip niet op de Voorlopige Lijst op. Zij deed wel de uitspraak dat het een goed idee was om een Toonbeeld van de Nederlandse Volkshuisvesting op de Voorlopige Lijst op te nemen. Het Schip was echter volgens de commissie een te zeer opzichzelfstaand gebouw om in zijn eentje als representant te voldoen.

Gemotiveerd door de uitspraak van de commissie heeft het museum besloten om een herziene aanvraag voor de Voorlopige Lijst in te dienen. Het doel hiervan is om zo eventueel tussentijds of uiterlijk bij de volgende herziening toch op de Voorlopige Lijst terecht te komen. In 2014 werd, om inhoudelijk verder te komen en het draagvlak voor het traject te vergroten, de eerste expertmeeting gehouden. De focus hiervan lag op de insteek Volkshuisvesting. Een van de conclusies van de meeting was dat de Amsterdamse School een ander kansrijk en wellicht zinniger thema voor de aanvraag zou kunnen zijn. Hieruit volgt dat er twee mogelijke insteken zijn:

1. Amsterdamse School
2. Nederlandse Volkshuisvesting

Deze thema's kunnen echter, werd door de experts tijdens de tweede meeting herhaaldelijk benadrukt, niet los van elkaar gezien worden. Bij de insteek Amsterdamse School zal, omdat het hoofdeuvre uit volkshuisvestinggebouwen bestaat, de Volkshuisvesting altijd als context genoemd moeten worden. Zou voor de invalshoek Nederlandse Volkshuisvesting gekozen worden dan komt ook de Amsterdamse School om de hoek kijken, omdat de gebouwen niet

los gezien kunnen worden van hun architectuur. Het museum zou bij de insteek Volkshuisvesting de voorkeur geven aan een ensemble bestaande uit gebouwen in Amsterdamse Schoolstijl en aanverwante stromingen. Anders zou het project te grootschalig worden en zou een andere partij de trekkersrol van het museum over moeten nemen. Uit het voorgaande volgt dat in een aanvraag dus altijd beide elementen zullen worden meegenomen.

De tweede expertmeeting werd georganiseerd om een keuze te kunnen maken over de invalshoek van de aanvraag, oftewel welke van de twee thema's het zwaartepunt van de aanvraag zal vormen. Daarvoor werden experts op het gebied van architectuur, volkshuisvesting en UNESCO Werelderfgoed uitgenodigd. Met behulp van de experts werden de twee insteken op hun sterktes en zwaktes, zoals hun potentiële OUV¹, het selectiecriterium voor de UNESCO Werelderfgoedlijst, geëvalueerd. In opvolging van de eerder genoemde uitspraak van de com-

1 OUV: outstanding universal value, vertaald uitzonderlijke universele waarde; hoofdselectiecriterium voor de erfgoederen die de UNESCO Werelderfgoedstatus toegekend krijgen, deze moeten aan de ene kant uitzonderlijk en daardoor onvervangbaar zijn en aan de andere kant van universele waarde voor de mensheid.

missie is in de expertmeeting de optie voorgelegd om een ensemble te nomineren. Gebouwen voor een ensemble zouden uit drie verschillende schaalniveaus gekozen kunnen worden:

1. Spaarndammerbuurt
2. Amsterdam (Gordel 20-40)
3. Nederland

Ook van de schaalniveaus werden de sterktes en zwaktes tegen elkaar afgewogen. De verkeerde keuze zou, zo werd tijdens de expertmeeting vaker beweert, tot verdunning, versplintering of een diffuus geheel kunnen leiden.

In voorbereiding op de expertmeeting is een inventarisatie opgesteld van de gebouwen die aan de twee insteken zijn te rela-

teren. Deze inventarisatie is verder uitgewerkt naar schaalniveau. Zo zijn in total vijf inventarisatielijsten ontstaan. Samen met een aantal andere documenten werden deze voorafgaand aan de meeting aan de experts als informatiepakketje ter beschikking gesteld. De aparte onderdelen ervan zijn via de onderstaande links in te zien:

[Inventarisatielijsten](#)

[Beschrijving van het Schip voor de Getty Foundation](#)

[Tentatieve verkenning van de Amsterdamse School als kunststroming](#)

[Reader expertmeeting 2014](#)

[Verslag expertmeeting 2014](#)

Foto: Marcel Mulder

Foto: Nour

Foto: Arch

Foto: Fransvannes

Foto: Vincent Steenberg

Expertmeeting Amsterdamse School/Toonbeeld van de Nederlandse Volkshuisvesting als UNESCO Werelderfgoed

Locatie: Bezoekerscentrum De Dageraad van Amsterdamse
School Museum Het Schip

Datum: 29 juni 2015

De Dageraad is een sociaal woningbouwcomplex dat in 1920 door Michel de Klerk en Piet Kramer als onderdeel van Plan Zuid ontworpen werd. Volgens sommige bronnen hoort het tot de esthetische hoogtepunten van de Amsterdamse School¹. Omdat het op beide insteken goed aansluit wordt overwogen om het op te nemen in het ensemble voor de herziene aanvraag voor de Voorlopige Lijst. Vanuit die gedachte werd de expertmeeting in de ruimtes van het bezoekerscentrum van Amsterdamse School Museum Het Schip, dat in De Dageraad gevestigd is, georganiseerd.

Het programma van de meeting zag er als volgt uit:

- **Welkomstwoord**
Door Louis Genet
- **Inleiding**
Door Niko Koers
- **Plenaire discussie over de insteek :**
Amsterdamse School vs. Volkshuisvesting
Geleid door Henk van Veldhuizen en Ferdinand Vreugdenhil
- **Plenaire discussie over de schaal:**
Spaarndammerbuurt, Amsterdam/Gordel '20-'40 of Nederland
Geleid door Henk van Veldhuizen en Ferdinand Vreugdenhil
- **Conclusie en vooruitblik**
Door Vladimir Stissi

¹ Roel Griffioen "De Dageraad - archipedia"
<http://www.architectenweb.nl/aweb/archipedia/archipedia.asp?ID=247>,
geraadpleegd 4 augustus 2015.

2. INSTEEL

De juiste insteek voor de aanvraag te kiezen blijkt niet zo makkelijk te zijn als het op het eerste gezicht lijkt. Om een weloverwogen keuze te kunnen maken is in de expertmeeting geprobeerd voor de verschillende opties o.a. de volgende vragen te beantwoorden:

- Wat is de uitzonderlijke en universele waarde voor de mensheid?
- Op welke OUV-criteria¹ zou de insteek aan kunnen sluiten?
- In welke attributes² komt de OUV tot uitdrukking?

De door de UNESCO commissie voorgestelde attributes zijn:

- Vorm en design
 - Materialen en stof
 - Gebruik en functie
 - Tradities, technieken en management systemen
 - Locatie en omgeving
 - Taal en andere vormen van immaterieel erfgoed
 - Geest en sfeer
 - Andere interne/externe aspecten
- In hoe ver past de insteek bij het actuele nationale Werelderfgoedbeleid?
Momenteel zijn de nationale thema's:
 - Nederland-Waterland
 - Nederland in de Gouden Eeuw
 - De Nederlandse bijdrage aan modernisering in de 20ste eeuw
 - Nederland als burgerlijke samenleving
 - Internationaal
- In hoe ver zou de insteek kunnen inspelen op de op de Werelderfgoedlijst ondervetegenwoordigde categorie Modern Heritage?³

1 Voor de OUV-criteria zie bijlage

2 Attributes: in het kader van de UNESCO Werelderfgoed conventie gaat het om kenmerken, elementen of aspecten van een property, waarin de OUV tot uitdrukking komt.

3 Voor meer informatie over ondervetegenwoordigde categorieën zie de ICOMOS studie *Filling the Gaps - an Action Plan for the Future*.

AMSTERDAMSE SCHOOL

Foto: Botterman

Foto: Doc. H. J. J. J. J.

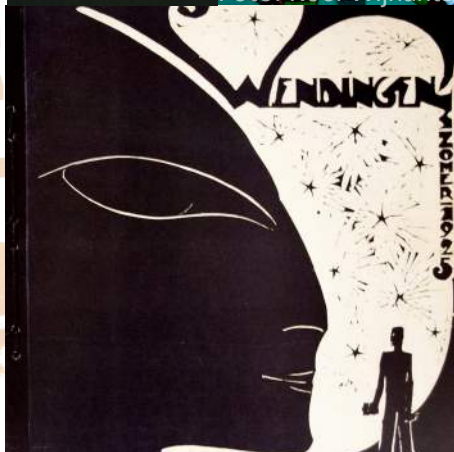

Foto: Drobm

Foto: Richard Keijzer

De Amsterdamse School is een expressionistische architectuur- en kunststroming die van 1910 tot 1930 haar bloeiperiode had. Een bijzonder kenmerk van de stijl was dat de focus op de uiterlijke verschijningsvorm lag i.p.v. de functionaliteit van de gebouwen.

Bekende aan de stijl gerelateerde architecten zijn Michel de Klerk, Joan van der Mey en Piet Kramer. Door sommigen wordt de Amsterdamse School ook als sociale beweging gezien. Hiervoor zijn echter geen betrouwbare bronnen beschikbaar.

Evaluatie sterktes, zwaktes en OUV

Tijdens de expertmeeting zijn er veel sterktes, maar ook zwaktes van de Amsterdamse School als in-steek voor een herziene aanvraag voor de Voorlopige Lijst naar voren gekomen.

Ervoor spreekt volgens de experts dat de Amsterdamse School als expressionistische architectuurstroming een expliciet herkenbare ingang is. Zij was een van de eerste uitingen van de moderniteit en haar vernieuwende en polariserende karakter weerspiegelt de toenmalige tijdsgeest. In de gebouwen komen het sterke gevoel van optimisme en vooruitgang van het begin van de 20ste eeuw

tot uitdrukking. Zij weken van de gangbare normen in de architectuur af en vormden in het stadsbeeld een breuk met de conventionele 19de eeuwse architectuur. Toch of juist daarom werd de stijl door de Gemeente Amsterdam en woningcorporaties als middel gebruikt om het toen gehanteerde ideaal van een stadsbeeld te realiseren. De daaruit resulterende vormgeving van straatwanden en bouwblokken was uniek voor die tijd.

De gerealiseerde volkswoningblokken in Amsterdamse Schoolstijl hadden een polariserend effect. Niet zo zeer vanwege de vormgeving, maar vanwege de functie. Ten gevolge van de Woningwet werden toen veel woningen voor arbeiders gebouwd. Vanuit verschillende hoeken uit de samenleving kwam kritiek op de hoge investeringen die eraan te wijten waren dat de architecten meer oog voor de schoonheid dan voor de functionaliteit van de gebouwen hadden.

Door de focus van functionaliteit naar schoonheid te verschuiven heeft de Amsterdamse School een grote bijdrage aan de emancipatie van het vak geleverd. Na een periode van vergetelheid werd de stroming in de jaren 80 en 90 in Nederland herontdekt en ge-

rehabiliteerd. Vandaag spreekt de architectuur in Nederland nog steeds tot de verbeelding. Het effect in het buitenland is helaas onvoldoende onderzocht.

Twee belangrijke en bijzondere uitgangspunten die aan de Amsterdamse School als kunstbeweging toegeschreven worden, maar waarvoor tot nu toe niet voldoende bewijs beschikbaar is, zijn sociale gelijkheid en de opvoeding van de arbeider. Het verhaal gaat dat volgens de leden van de Amsterdamse School kunst in alle vormen, architectuur inbegrepen, voor iedereen moest zijn. Dit zou een reden kunnen zijn, waarom de leden bijvoorbeeld sieraden niet alleen van goud en zilver maar ook van blik vervaardigden.

De opvoedende gedachte, zo wordt verteld, was de aanleiding om zich met de vormgeving van boekomslagen te bemoeien. Door de mooie vormgeving moesten de arbeiders gemotiveerd worden om meer te lezen.

Op het gebied van architectuur is er het gerucht dat de ramen in de Dageraad speciaal zo hoog in de muur werden ontworpen, dat de huisvrouwen niet meer uit de ramen konden hangen en hun focus naar binnen verplaatsten. Als eindresultaat van alle bemoeiingen, zo de geruchten, moesten de arbeiders een beter leven leiden.

Op de ontwerpen van Michel de Klerk, Joan van der Mey, Piet Kramer en collega's waren een aantal omgevingsfactoren zoals stad en streek en andere kunstvormen van invloed. Dit heeft tot gevolg gehad dat de gebouwen die vandaag tot de Amsterdamse School gerekend worden grote diversiteit qua uiterlijk vertonen. Het is bijvoorbeeld vrij lastig om voor te stellen dat Het Schip en het Scheepvaarthuis in een en dezelfde architectuurstijl zijn vormgegeven.

De functionele diversiteit van de Amsterdamse School gebouwen laat zien dat de architectuurstijl ook zonder de volkshuisvesting ontstaan zou zijn. Echter werd het grootste deel ervan in het kader van stedenbouwkundige concepten en de volkshuisvesting gerealiseerd. De meeste gebouwen zijn dus zonder deze context niet te begrijpen.

De Amsterdamse School is zelfs voor de experts een vrij lastig in te kaderen architectuurstroming. Er is geen algemeen aanvaarde definitie voor de term en er is ook geen eenduidigheid over wat op het niveau van architectuur kenmerken zijn die elk gebouw dat tot die stroming gerekend wordt zou moeten vertonen. Aan de ene kant is het bijzonder dat een architectuurstroming een zo grote di-

versiteit heeft voortgebracht. Aan de andere kant maakt dit het formuleren van een heldere aanvraag voor de Voorlopige Lijst vooral op het gebied van de attributes lastig. Verder zou, omdat dit het sterkste argument voor de OUV is, nader onderzoek uitgevoerd moeten worden naar de mogelijke sociale gedachte achter de werken van de Amsterdamse School leden. De potentiële OUV zou pas na het opstellen van een heldere definitie van de Amsterdamse School bepaald kunnen worden. Aan de hand daarvan zouden dan de geschikte OUV-criteria, attributes en daaruit voortvloeiend een ensemble gekozen kunnen worden.

Zou bewezen kunnen worden dat bij de ontwerpen van de Amsterdamse School architecten inderdaad de sociale gedachte een rol speelde, dan zou deze insteek goed bij het UNESCO Werelderfgoedprogramma aansluiten en een kansrijke aanvraag vormen. Bij het opzetten van het Werelderfgoedprogramma werd als uitgangspunt genoemd dat gebouwen op de Werelderfgoedlijst normen en waarden vertegenwoordigen moeten die binnen een bepaalde samenleving een grote rol spelen of hebben gespeeld. De gedachte over sociale gelijkheid en opvoeding van de arbeider zou ook aansluiten bij het nationale thema

Nederland als burgerlijke samenleving. De nationale thema's werden door het Rijk als selectiekader voor Werelderfgoednominaties opgesteld. Bij de selectie van gebouwen voor het ensemble zou er dan op moeten worden gelet dat zij deze gedachte representeren. Andere toevoegingen zouden tot verdunning leiden.

Amsterdamse School Museum Het Schip zou met een aanvraag met de insteek Amsterdamse School, afhankelijk ervan welke gebouwen eraan toegevoegd worden, op de OUV-criteria IV en I kunnen scoren. Zou de sociale gedachte aangetoond kunnen worden,

dan zou de focus op criterium IV liggen. Worden niet genoeg betrouwbare bronnen gevonden, dan zou de focus naar criterium I verschuiven. Hierbij gaat het erom dat een property een bijzonder voorbeeld van een stijl is die een hoog intellectueel of symbolisch gehalte vertoont, zoals een hoog niveau van artistieke, technische of technologische vaardigheden. Deze kenmerken van de Amsterdamse School zouden makkelijker door betrouwbare bronnen onderbouwd kunnen worden. Echter zou hier, vanwege het grote aantal gebouwen dat voor criterium I in aanmerking komt, een vergelijkende analyse veel tijd vergen.

NEDERLANDSE VOLKSHUIS- VESTING

Gedurende de 19de eeuw zijn als gevolg van de industrialisering veel mensen van het platteland naar de stad verhuisd. De vraag naar woonruimte steeg daardoor enorm. Als gevolg van de beperkt beschikbare woonruimte kwamen veel mensen, vooral uit de arbeidersklasse, in precare woonsituaties terecht. Het initiatief tot het verbeteren van de situatie werd eerst door woningcorporaties en in 1902, met het in werking treden van het woningwet, ook door het Rijk genomen. De politieke term volkshuisvesting heeft betrekking op het verantwoord huisvesten van de bevolking.

Evaluatie sterktes, zwaktes en OUV

Door de Commissie Herziening Voorlopige Lijst werd in 2010 geadviseerd om op zoek te gaan naar een Toonbeeld van de Volkshuisvesting. Voor de insteek Volkshuisvesting spreken dan ook een aantal argumenten. De woningwet zou qua tijd een besloten kader voor deze insteek kunnen bieden. De wet moest ervoor zorgen dat iedereen een goede woning zou krijgen. Dat daaraan ook in steden gewerkt werd was voor die tijd uniek. In andere landen gebeurde dit hoofdzakelijk op het platteland. Met dit ideaal als uitgangspunt werden, ook al voor het in werking treden van de Woning-

Foto: Annemarieke Verheij

Foto: Gert-Jan Lobbes

Foto: Tasseroni

Foto: Richard Keijzer

Foto: Gert-Jan Lobbes

wet, woningcorporaties opgericht. Tijdens de expertmeeting werd meerdere keren benadrukt dat de geschiedenis van de corporaties wereldwijd uniek en specifiek Nederlands is. Woningen, die aan bepaalde eisen voldeden, werden niet alleen voor de tweede, maar ook voor de derde klasse gebouwd. Door de verwezenlijking van het ideaal werd aan de verheffing van de arbeider gewerkt. Voor de eerste keer werd in het stadsbeeld een groep verbeeld die eerder niet in terug te vinden was. Daardoor manifesteerde de volkshuisvesting zich in de architectuur en reflecteren deze gebouwen het enorme vooruitgangsgevoel van het begin van de 20ste eeuw. Als dit aangevoerd wordt bij de berekening van de OUV, moet deze periode als selectiecriteria voor het ensemble strikt aangehouden worden.

Het kiezen van de gebouwen voor de insteek Volkshuisvesting zou lastiger worden dan voor de insteek Amsterdamse School. De hoogtepunten van de Volkshuisvesting moeten nog geïnventariseerd worden. Volgens de experts zijn de inventarisatielijsten die opgesteld werden ten behoeve van de meeting nog te beperkt qua periodisering. De experts verwachten echter dat er weinig architectonische topstukken tus-

sen de volkshuisvestinggebouwen zullen zitten en daarom het toevoegen van gebouwen makkelijk tot verdunning zou kunnen leiden. Een uitzondering vormen Het Schip en De Dageraad. Tot nu toe is nog niet helder gedefinieerd wat een topstuk van de volkshuisvesting kenmerkt. Hierbij moet nogmaals genoemd worden dat de term geen betrekking mag hebben op de schoonheid van de gebouwen, omdat dit geen selectiecriteria van de Werelderfgoedcommissie is. Een ander punt van aandacht is dat de volkshuisvesting gebouwen in een aantal stijlen heeft voortgebracht. Als er alleen volkshuisvestinggebouwen in Amsterdamse School stijl in het ensemble terecht komen, moet dit goed beargumenteerd worden. In eerste instantie werd tijdens de expertmeeting voorgesteld om de keuze voor de insteek Volkshuisvesting door het gedeelde gedachtegoed over de 'verheffing van de arbeider' te verantwoorden. Zoals reeds genoemd is tot nu toe echter niet bewezen dat de architecten ook vanuit die gedachte hun ontwerpen maakten.

Met betrekking tot de term volkshuisvesting heerst onder de experts onenigheid of het hierbij alleen om corporatiebouw gaat. Dit dient dus nog nader gedefinieerd te worden, voordat ver-

dere stappen richting aanvraag gezet kunnen worden. Tijdens de discussie lijkt Volkshuisvesting als insteek kansrijker dan Amsterdamse School. Echter wordt door de experts ook gezegd dat Volkshuisvesting alleen geen herkenbare ingang is, omdat de gebouwen in het stadsbeeld vooral als expressionistische gebouwen zichtbaar zijn. Hieruit blijkt het belang van een duidelijke scheiding tussen onderwerp en context. De volkshuisvesting is ontstaan vanuit veranderende gedachtes over de woonomstandigheden van de arbeiders. Daarom kan deze niet als apart fenomeen beschouwd worden en moet volgens enkele experts samen met de Woningwet, stadsontwikkeling en woningproductie als context dienen.

De insteek Volkshuisvesting sluit goed aan bij het Werelderfgoedprogramma, omdat properties die op de Werelderfgoedlijst terecht komen een materiële weerslag van idealen, waardes en normen zijn die in een samenleving in een bepaalde periode heersten. De volkshuisvestinggebouwen zouden hier dus de materiële weer-

slag zijn van het ideaal van sociale gelijkheid op het gebied van woonruimte en de daaruit voortvloeiende woningcorporaties en de woningwet. Als zo de OUV beredeneerd wordt zou de voor de aanvraag gehanteerde definitie van Volkshuisvesting moeten inhouden dat de gebouwen na 1901 zijn ontstaan en corporatiewoningen zijn.

Voor een vergelijkende analyse zou ruim geput kunnen worden uit het nominatiedossier van 'Die Siedlungen der Moderne' in Berlijn. Deze property, bestaande uit zes wijken met sociale woningbouw staat reeds op de Werelderfgoedlijst (voor meer informatie z. p. 31). Ook zouden experts die bij de nominatie betrokken geweest zijn geraadpleegd kunnen worden over hun aanpak. Het dossier zou verder een uitgangspunt kunnen bieden om de verbindingen van de Nederlandse volkshuisvesting met het buitenland nader te onderzoeken. Een aanvraag met de insteek Volkshuisvesting zou mogelijk op de OUV-criteria III, IV en V kunnen scoren.

ALTERNATIVE OVER- KOEPLENDE TERM

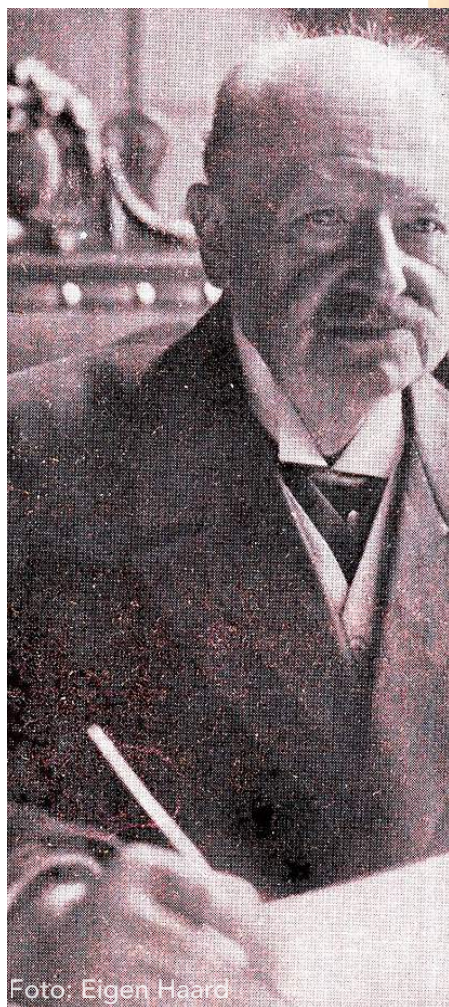

Foto: Eigen Haard

Tijdens de discussie worden door de experts een aantal elementen genoemd die in verbinding met de geïnventariseerde gebouwen staan en bijzonder zijn. Samen lijken zij zelfs uniek en zouden de basis kunnen vormen voor de OUV.

Unieke conjunctuur

De elementen moeten binnen de bredere context van de modernisering aan het eind van de 19de eeuw in Nederland worden gezien. Deze bracht vernieuwingen met zich mee op allerlei gebieden, zoals elektriciteit en waterhuishouding. Er ontstonden voor het eerst groendiensten, waterdiensten, riooldiensten, ontwerpdiensten en stedenbouwkundige diensten. Het ontstaan ervan is niet specifiek Nederlands, maar het is bijzonder dat de diensten in Amsterdam de werkelijke macht naar zich toe trokken. Zij slaagden erin particulieren onder hun controle te krijgen en deze op sommige vlakken in en ook uit te schakelen.

Eind 19de eeuw werd ook het probleem zichtbaar dat er te weinig leefbare woonruimte was. Vooral de laagste klasse woonde onder heel armoedige omstandigheden. Dit probleem speelde en speelt nog steeds op sommige plekken op de wereld. Het heeft dus een universeel karakter. Bijzonder is de manier waarop hier in Nederland

ermee omgegaan werd. Er ontstond langzamerhand bij allerlei groeperingen in de samenleving het ideaal van sociale gelijkheid. De laagste klasse, vooral bestaande uit arbeiders, moest verheven worden. Daaraan werd op verschillende terreinen gewerkt, waaronder de woonruimte.

Al voor het begin van de 20ste eeuw ontstonden woningcorporaties, die werkzaam waren op het gebied van de volkshuisvesting. Hun doel was om betaalbare en leefbare woonruimte voor de laagste klasse te scheppen. De opgave om sociale woningbouw te bouwen was toen volstrekt nieuw. Het resultaat ervan, de corporatiegebouwen, is op zich niet uniek. In dezelfde periode gingen ook in andere landen zoals Engeland en Duitsland woningcorporaties aan de slag. De geschiedenis van de woningcorporaties in Nederland, werd door de experts benadrukt, is echter wel uitzonderlijk.

Het vooruitgangsideaal van de woningcorporaties sloot, toen in 1902 de Woningwet in werking trad, op de politieke ontwikkelingen in Nederland aan. Dergelijke wetten werden ook in andere landen gehanteerd, maar het ingrijpende karakter van de uitvoering van de wet is bijzonder en gaat verder dan bijvoorbeeld in Enge-

land. De wet gaf aanzet tot ruimtelijke ordening. In Amsterdam werd door de gemeente geprobeerd om de stad in een keer vorm te geven, waarvoor een grote hoeveelheid financiële middelen beschikbaar kwamen.

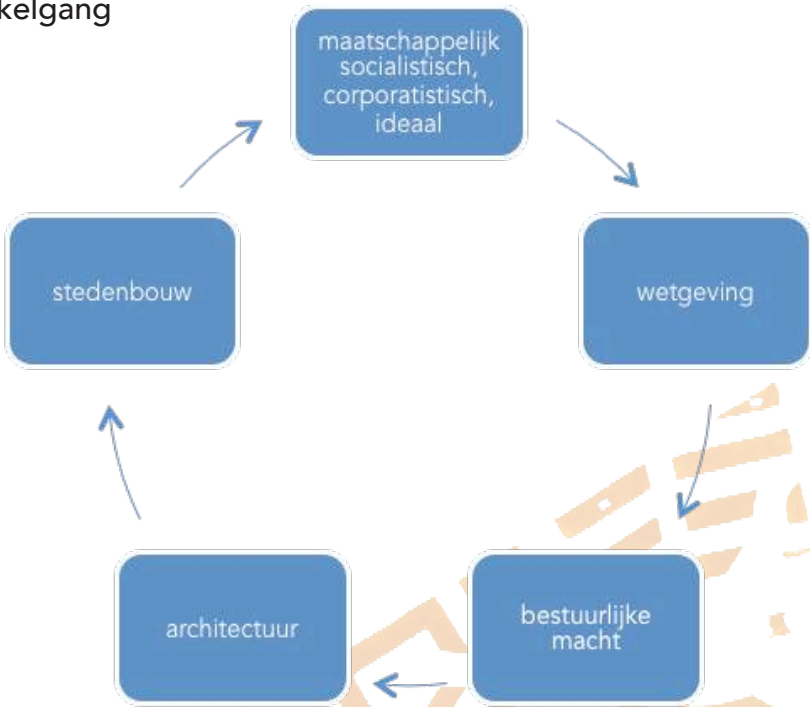
Het vrijkomen van deze middelen maakte het mogelijk om gebouwen zoals het Amsterdamse School gebouw Het Schip te realiseren. Daarvoor werd in economische, sociale zin op minimalistische wijze gebouwd. De bouw van Het Schip, ook arbeiderspaleis genoemd, was erg omstreden. Aan de ene kant had de architectuur een voorbeeldwerking, maar aan de andere kant was er veel kritiek op de hoge kosten voor een gebouw dat voor arbeiders bedoeld was.

Stadsvormgeving

De combinatie van architectuur, ambacht, kunst, volkshuisvesting en stedenbouw met als uitgangspunt het maatschappelijk, socialistisch en corporatistisch ideaal, in combinatie met de politieke omstandigheden, wordt tijdens de expertmeeting aangemerkt als uniek. Dit ideaal zou mogelijk ook als overkoepelende term kunnen dienen voor de aanvraag.

Meerdere keren werd de beïnvloeding van de factoren door elkaar

Cirkelgang

in een cirkelgang omschreven (zie boven). Door het samenspel van de factoren in de cirkelgang is o. a. Plan Zuid ontstaan. Een stadsuitbreiding, voornamelijk volkshuisvesting in Amsterdamse School stijl, waaraan 180 architecten over een tijdspanne van 30 jaar meegewerkt hebben. Dit laat het grote draagvlak zien dat binnen de gemeente bestond voor zowel de volkshuisvesting als ook voor de Amsterdamse School. Tijdens de expertmeeting werd genoemd dat de volkshuisvesting en de stedenbouw op zich niet uniek zijn, maar wat wel uniek is,

is de verbeeldingskracht in het stadsbeeld die door het samenspel tot stand komt. Een grote bijdrage hebben hieraan ook de Amsterdamse School architecten geleverd door hun aanpak om de straatwanden en blokken vorm te geven. De manier van gevelregie, zo wordt tijdens de meeting genoemd, komt echter oorspronkelijk uit Duitsland.

Een ander bijzonder aspect dat voor de schaal Amsterdam spreekt is de controle, die de gemeente over het stadsbeeld hield. De gemeente gaf regie tot in detail bij

de stadsplanning en de architectuur. Zij hield zich dus niet alleen met de organisatie van erfpacht bezig door een stedenbouwkundig plan te maken, maar ook met de invulling van het plan. De Amsterdamse School werd gebruikt om het toen dominerende ideaal van een stadsbeeld vorm te geven. Er werd een heel strikt programma van eisen opgesteld, dat veel discussies veroorzaakte over wat architectonisch wel en niet kon. Deze manier van regisseren werd volgens de experts nergens zo ver doorgevoerd als in Amsterdam.

Als volmaking van de intenties van de Gemeente Amsterdam werd tijdens de expertmeeting Plan West genoemd. Hier is de regie over het stadsbeeld tot in perfectie doorgevoerd.

Zou Plan Zuid of Plan West meegenomen worden in de aanvraag, dan is het belangrijk om een vergelijkende analyse uit te voeren met de stedenbouwkundige plannen die in de 19de eeuw in Parijs en Barcelona uitgevoerd werden. Het Schip zou volgens de experts

als epitome in het ensemble opgenomen moeten worden.

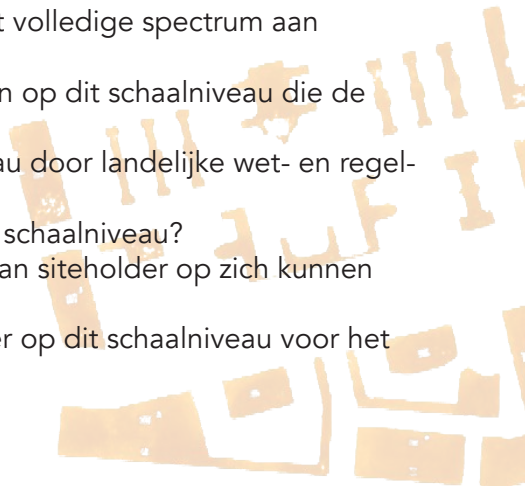
De twee van tevoren geselecteerde insteken zijn, ook zijn zij nog niet helemaal duidelijk gedefinieerd, te concreet en beperkend om al de hierboven genoemde elementen in te sluiten. Kort wordt tijdens de expertmeeting erover gesproken of de Woningwet niet i.p.v. de volkshuisvesting als thema gekozen zou kunnen worden. Dit lijkt sterk wanneer een vergelijkende analyse met bijvoorbeeld Engeland zou worden gemaakt. Maar ertegen spreekt dat in de wet amper elementen zitten over volkshuisvesting en architectuur. Ook wordt genoemd dat een lid van de Werelderfgoedcommissie geadviseerd had niet een object, maar een concept als uitgangspunt voor een nominatie te kiezen. Mogelijke overkoepelende concepten met telkens een andere invalshoek, zijn:

- Realisatie van het ideaal van een stadsbeeld
- Verheffing van de arbeider

3. SCHAALNIVEAU

Ook voor de evaluatie van de schaalniveaus werden een aantal uitgangspunten gehanteerd:

- Zijn op het schaalniveau alle gekozen attributes aanwezig om de OUV aan te tonen?
- Kan de verbinding van de attributes en de OUV op dit schaalniveau door betrouwbare bronnen worden aangetoond?
- In welke staat verkeren de attributes op dit schaalniveau?
- Welke gebouwen zouden op dit schaalniveau aan een ensemble toegevoegd moeten worden om het volledige spectrum aan attributes in te sluiten?
- In welke staat verkeren de gebouwen op dit schaalniveau die de attributes inhouden?
- Zijn de gebouwen op dit schaalniveau door landelijke wet- en regelgeving beschermd?
- Welke keystakeholders zijn er op dit schaalniveau?
- Wie zou op dit schaalniveau de rol van siteholder op zich kunnen nemen?
- Welke mogelijke bedreigingen zijn er op dit schaalniveau voor het ensemble?

SPAARNDAM- MERBUURT

Foto: Gert-Jan Lobbes

Foto: Gert-Jan Lobbes

Foto: Gert-Jan Lobbes

Foto: Gert-Jan Lobbes

Foto: Janet cloebe

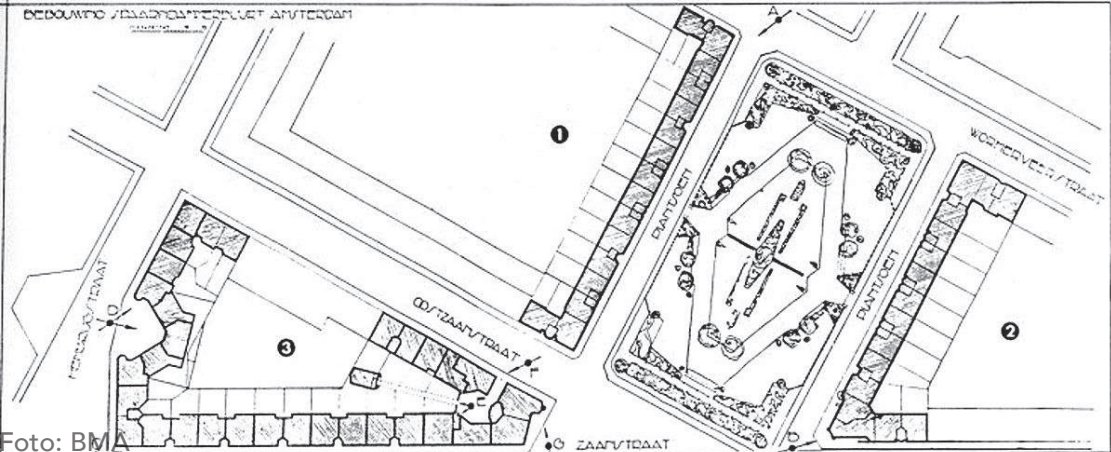

Foto: Gert-Jan Lobbes

De Spaarndammerbuurt is een Amsterdamse wijk die eind van de 19de eeuw opgezet werd voor de arbeiders van de nabije havens. De bekendste van de arbeiderswoningen, Het Schip genoemd, werd in 1919 door Michel de Klerk in Amsterdamse School stijl ontworpen.

De aanvraag voor de Voorlopige Lijst in 2010 werd alleen voor Het Schip ingediend. Toen waren er twijfels bij de Commissie Herziening Voorlopige Lijst of het gebouw in zijn eentje iconisch genoeg was om OUV te hebben. De commissie leek dat een aanvraag in combinatie met andere gebouwen sterker zou zijn. Hierbij moet genoemd worden dat de commissie bij dit advies uitging van een aanvraag met het thema volkshuisvesting.

Tijdens de expertmeeting zijn de meningen erover verdeeld of Het Schip uniek en iconisch genoeg is. Daarvoor pleit dat Het Schip hét hoogtepunt is qua samenkomst van de Amsterdamse School en de volkshuisvesting en ten tijde van de bouw een polariserend effect had. Onbetwist is dat Het Schip als beeld spectaculairder is dan andere volkshuisvestinggebouwen in Amsterdamse School stijl. Wat in een aanvraag lastig aan te tonen zou zijn is de authenticiteit

van binnen.

In de Spaarndammerbuurt staan naast Het Schip nog een klein aantal andere gebouwen die zowel Amsterdamse School als ook volkshuisvesting in zich verenigen, waardoor de keuze voor een ensemble beperkt is. De intensiteit van de verbinding van kunst en architectuur in de vorm van ornamenten lijkt echter nergens zo sterk als hier. Daarom is de architectuur ook nationaal en internationaal bekend en gewaardeerd. Dit uit zich o.a. in de beschermde status van het Schip en het Spaarndammerplantsoen. Het totaalbeeld lijkt de experts iconisch en overtuigend.

Als je vanuit het stedenbouwkundig perspectief kijkt zie je dat de Spaarndammerbuurt in internationaal vergelijkende studies voorafgaand aan Plan Zuid besproken wordt. Echter wordt deze als kleine stedenbouwkundige unit

alleen als stap in de ontwikkeling beschouwd, met een beperkt aantal vertegenwoordigde architecten en periodes. De Spaarndammerbuurt lijkt de experts geen logische keuze als je het radicale karakter wilt laten zien. Verder zijn veel van de functies die in een stedenbouwkundig plan zitten en een ensemble zouden kunnen versterken niet terug te vinden. Dat zou een minpunt zijn als voor de derde insteek gekozen zou worden. Het aantal gebouwen waaruit een keuze gemaakt zou kunnen worden, wordt bovendien beperkt door het gegeven dat veel gebouwen geen beschermde status hebben.

De keuze voor de Spaarndammerbuurt lijkt voor de insteek Amsterdamse School-Volkshuisvesting overtuigend. Maar zou een aanvraag onder een overkoepelende term ingediend worden, dan zou je te veel voor de OUV belangrijke elementen laten liggen.

AMSTERDAM

Foto: Annemarieke Verheij

Foto: RCE

Foto: Aquilo

Foto: RCE

Foto: RCE

Gordel '20-'40

Amsterdam werd, vanwege de sterke groei van de bevolking, in de jaren '20 en '30 van de 20ste eeuw enorm uitgebreid. De uitbreiding is gerealiseerd in de vorm van een ring of een gordel om de stadskern heen en wordt daarom vandaag Gordel '20-'40 of Ring '20-'40 genoemd. Het grootste gedeelte van de woningen werd in Amsterdamse School stijl gebouwd.

Omdat de Spaarndammerbuurt ensemble vrij beperkt lijkt wordt vervolgens naar het schaalniveau Gordel '20-'40 gekeken. Deze lijkt de experts robuuster. Er zijn volgens hen een aantal goed verkoopbare hoogtepunten qua Amsterdamse School en volkshuisvesting aanwezig, die deels een beschermde status genieten. De Gordel omvat een breder spectrum qua architecten, periodes, opdrachtgevers en functies van de gebouwen, zoals ook bruggen en beelden. Tijdens de meeting wordt gezegd dat de gehele Gordel te groot zou zijn en dat er alleen de highlights uitgehaald moeten worden. Dit zou echter tot versplintering kunnen leiden. Bij de insteek Amsterdamse School zou mogelijk het Scheepvaarhuis, dat buiten de Gordel ligt, nog aan het ensemble toegevoegd kunnen worden. Bij de insteek Volks-

huisvesting wordt aan de ene kant voorgesteld om er nog Nieuw Sloten aan toe te voegen. Aan de andere kant wordt gezegd dat als meer gebouwen dan Het Schip en De Dageraad aan het ensemble toegevoegd worden dit snel tot verdunning zou kunnen leiden. Toch laat juist de hoeveelheid aan volkshuisvestinggebouwen in Amsterdamse School stijl de continuïteit van het draagvlak bij het gemeentelijk bestuur zien.

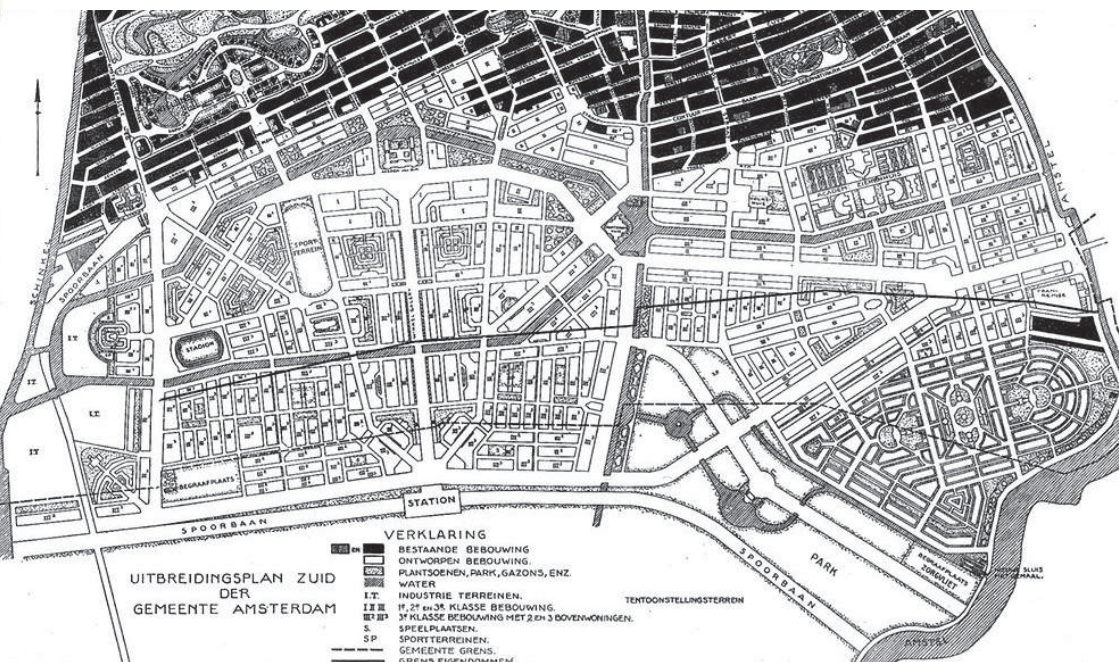
Plan Zuid

De focus van de discussie verschuift geleidelijk van Amsterdamse School en Volkshuisvesting naar stedenbouw en van Gordel '20-'40 naar Plan Zuid. Dit deel van Amsterdam sluit volgens de experts beter op de overkoepelende term aan dan de Gordel. Met het plan

werd een stuk stad ontwikkeld en even zorgvuldig door allemaal rijksinstanties gebouwd voor zowel de midden als ook laagste klasse. De experts achten het waarschijnlijk dat het uniek in de wereld is dat de stad zich zo systematisch gestuurd uitgebreid heeft. Plan Zuid is dan ook als voorbeeld voor stedenbouw internationaal in architectuurhandboeken terug te vinden en is dus meer op wereldniveau dan de Spaarndammerbuurt. In dit gebied zijn allerlei verbindende en karakteristieke elementen aanwezig die bij de beschrijving van de alternatieve overkoepelende term genoemd werden en mogelijk de OUV zouden kunnen vormen. De stedenbouwkundige structuur, de profielen van straten en pleinen zijn hier heel erg constant gebleven.

Belangrijk voor de integriteit is dat deze elementen meestal ook nog in goede staat verkeren. Plan Zuid heeft momenteel als geheel geen beschermde status. Er wordt echter aan een beschermd stadsgezicht Zuid gewerkt, waarvan Plan Zuid onderdeel uit zou maken.

Voor het schaalniveau Gordel '20-'40/Plan Zuid geldt net als voor de Spaarndammerbuurt dat het op kleine schaal makkelijker is om het draagvlak bij het bestuur op lange termijn te waarborgen.

NEDERLAND

Foto: Marcel Westhoff

Foto: Ffong

Foto: Tom Wolbrink

Foto: Marcelmulder

Foto: Paul Paris

Foto: Gerard Stolk

Ten slotte worden ook nog de sterktes en zwaktes van Nederland als schaalniveau geëvalueerd. Het pleit voor dit schaalniveau dat het een nog grotere pool qua bouwwerken ter beschikking stelt dan Amsterdam. Zou voor de insteek Amsterdamse School, zonder het selectie criterium volkshuisvesting, gekozen worden, dan zouden de iconen die buiten Amsterdam liggen ook aan het ensemble toegevoegd moeten worden. Het schaalniveau zou echter ook tot een diffuus geheel, verdunning en versplintering kunnen leiden, waardoor de uniciteit lastiger aan te tonen is. Verder zouden bij de organisatie van de aanvraag, het nominatiedossier en later het beheer en behoud en het managen van de Werelderfgoed property veel meer partijen betrokken moeten worden. Dit biedt aan de ene kant de kans voor een coöperatieve opzet, waarbij verschillende krachten gebundeld worden. Aan de andere kant wordt het hele traject ingewikkelder. Er moet bij verschillende gemeentes draagvlak op bestuurlijk niveau gecreëerd worden en de kans is groot dat het aantal siteholders groeit.

CONCLUSIE EN VOORUITBLIK

De doelstelling van de expertmeeting was aanvankelijk om voor de aanvraag een keuze qua insteek en schaalniveau te kunnen maken. Dit is gedeeltelijk gelukt.

Insteek

Gedurende het inventariseren van de sterktes en zwaktes van de Amsterdamse School en de Volkshuisvesting als insteek verschuift de focus steeds meer naar een nieuwe derde optie: een overkoepelende term. Vladimir Stissi concludeert aan het eind van de expertmeeting dat gedurende de discussie een verhaal geconstrueerd werd dat vrij makkelijk te schrijven valt. Ook zouden volgens hem bijna alle OUV-criteria voor cultureel erfgoed op de een of ander manier op het verhaal van toepassing zijn. Het middelpunt ervan is Plan Zuid, waarin Amsterdamse School en volkshuisvesting vertegenwoordigd zijn. Plan Zuid komt voort uit en vertegenwoordigt een aantal elementen zoals burgerlijkheid en overheidsregie, die op dat moment bij elkaar kwamen. Volgens hem wordt het echter lastig om hier objecten aan te koppelen. Hij stelt als vervolgstap voor om een keuze te maken tussen de volgende uitgangspunten:

1.Object

Hierbij zouden voor het ensemble grote iconen zoals Het Schip en De Dageraad gekozen kunnen worden die als objecten overtuigend zijn. Het gevaar is echter dat de gebouwen het verhaal niet helemaal afdekken, zodat de OUV niet voldoende aangetoond kan worden.

2.Verhaal

Hierbij zouden bij het verhaal passende objecten gezocht moeten worden. De gebouwen moeten zichtbare verbanden hebben en mogen geen diffuus geheel vormen. Het gevaar is dat de objecten het verhaal goed onderbouwen, maar op zich niet sterk zijn. Ook moet er een keuze gemaakt worden welke gewichting welk onderdeel van het ensemble in het verhaal toekomt. Er moet een balans tussen object en gebied bereikt worden.

Schaalniveau

Aansluitend op de insteken werden de verschillende schaalniveaus geëvalueerd. Uit de geïnventariseerde sterktes en zwaktes blijkt dat sommige van de opties sterker zijn dan andere.

Amsterdam werd door de experts als het kansrijkste schaalniveau beschouwd. Binnen Amsterdam kan voor het ensemble uit een grote

hoeveelheid architecten, periodes en functies van gebouwen gekozen worden. Daaruit voortvloeiend is de kans groot dat alle elementen die voor de OUV belangrijk zijn aanwezig zijn. De Gordel '20-'40 werd echter als te beperkend beschouwd. Zou de alternatieve insteek onder de overkoepelende term gekozen worden, dan zou het waarschijnlijk op Plan Zuid uitlopen. Plan Zuid lijkt qua verhaal veel sterker dan de Spaarndammerbuurt. Echter raak je de sociale woningbouw als exclusief object kwijt als je een te groot gebied aanwijst. Als oplossing daarvoor zou Het Schip als epitome aan het ensemble toegevoegd kunnen worden.

Op het moment wordt eraan gewerkt om voor Amsterdam Zuid de status beschermd stadsgezicht te verkrijgen. Deze zou van invloed kunnen zijn op het kiezen van de grenzen van het gebied, waarvoor een aanvraag bij de UNESCO Werelderfgoedcommissie ingediend wordt.

Op het schaalniveau landelijk lijkt de experts de ruime keuze juist een valkuil, omdat deze hier snel tot een diffuus geheel, versplintering of verdunning zou kunnen leiden. Ook lijkt het op landelijk niveau heel lastig om op lange termijn een samenwerkingsver-

band van alle siteholders in stand te houden. Het behoud van het draagvlak van alle stakeholders zou veel inspanning kosten. Daarom werd dit schaalniveau verworpen. Bij de evaluatie van de Spaarndammerbuurt werd hoofdzakelijk over Het Schip gesproken en lijken de andere gebouwen er amper waarde aan toe te voegen. Dit pleit ervoor om naar het oorspronkelijke uitgangspunt, alleen Het Schip te nomineren terug te keren. Als echter de alternatieve overkoepelende term als insteek gekozen wordt, zou Het Schip in zijn eentje te klein zijn om het verhaal te kunnen vertellen.

Door Vladimir Stissi wordt voorgesteld om met de alternatieve insteek overkoepelende term door te gaan en een volgende expertmeeting over de keuze tussen object als uitgangspunt of verhaal als uitgangspunt te organiseren. Daarbij zou ook aan de beurt moeten komen welke iconen en gebieden meegenomen worden en wat de weging ervan in het verhaal is.

Hieraan moet toegevoegd worden dat het van groot belang is om eerst het verhaal en de OUV duidelijk te formuleren. Pas dan is het mogelijk om de attributes te formuleren en te kijken welke gebouwen erbij passen.

Verdere aanbevelingen door de experts

- Bij alle keuzes vanuit de OUV redeneren!
- UNESCO Werelderfgoed commissie in Parijs in de gaten houden (voorkeuren, recent gemaakte keuzes...)!
 - Ambassadeurs zoeken!
 - Een abstract idee of concept kiezen dat door een concreet icoon of ensemble gerepresenteerd wordt!
 - Nadenken over positionering van Het Schip m.b.t. de verschillende mogelijkheden!
 - Oppassen voor verdunning, maar niet laten verleiden tot reductie!
 - Het is niet van belang aan hoeveel OUV-criteria je voldoet!
 - Alleen gebouwen aan ensemble toevoegen die door de landelijke wet- en regelgeving al beschermd zijn!
 - Zich afvragen welke normen en waarden de property¹ moet representeren!
 - Schoonheid is geen UNESCO Werelderfgoed selectiecriteria!
 - Siedlungen der Moderne in Berlijn als voorbeeld nemen!

¹ Property: het land- of zeegebieden met (potentieel) OUV, waarvoor een aanvraag voor de Voorlopige Lijst of de UNESCO Werelderfgoedlijst ingediend wordt.

Siedlungen der Moderne (Berlijn)

De property bestaat uit zes woonwijken in de stijl van het Nieuwe Bouwen. Deze werden tussen 1910 en 1933 in het kader van het nieuwe woningbeleid gebouwd. Het werd toen geprobeerd door middel van stedenbouw, architectuur en tuinontwerp de woon- en leefomstandigheden voor mensen met een laag inkomen te verbeteren. Bij de uitvoering ervan waren gerenommeerde Duitse architecten betrokken die vernieuwende oplossingen toegepast hebben.

De woonwijken werden onder de volgende OUV-criteria op de Werelderfgoedlijst opgenomen:

Criterium (ii): De woonwijken zijn een unieke uitdrukking van een brede hervorming in de woningbouw die maatgevend heeft bijgedragen aan de verbetering van de woon- en leefomstandigheden in Berlijn. De kwaliteit van de stedenbouw, architectuur en tuinontwerp, zoals de woonstandaards hebben sindsdien nationaal en internationaal als voorbeeld gediend.

Criterium (iv): De woonwijken zijn bijzondere voorbeelden van nieuwe stedenbouwkundige en architectonische typologieën, vormgegeven om de leefomstandigheden te verbeteren. Daarbij werd niet allen gebruik gemaakt van vernieuwende vormgeving, ook technische en esthetische innovaties werden toegepast door de leidende moderne architecten.

Foto: Moritz Bernouilly

Foto: Moritz Bernouilly

BIJLAGE

OUV-criteria voor cultureel erfgoed

De Commissie Herziening Voorlopige Lijst UNESCO Werelderfgoed heeft de criteria in haar rapportage *Uitzonderlijk en Universeel* (2010) als onderstaand vanuit het Engels naar het Nederlands vertaald.

Genomineerde erfgoederen moeten:

- I. een meesterwerk van menselijke creativiteit zijn.
- II. getuigen van een belangrijke uitwisseling van invloeden die, gedurende een bepaalde periode of binnen een bepaald cultureel gebied in de wereld, de ontwikkelingen van de architectuur of technologie, monumentale kunsten, stedenbouw of het ontstaan van landschappen mede bepaald hebben.
- III. een uniek, of althans uitzonderlijk getuigenis zijn van een culturele traditie of van een levende of reeds verdwenen beschaving.
- IV. een sprekend voorbeeld zijn van een type gebouw, gebouwengroep of landschap dat kenmerkend is voor (een) significante periode(s) in de menselijke geschiedenis.
- V. een bijzonder voorbeeld zijn van een traditionele nederzetting of landgebruik dat kenmerkend is voor een cultuur (of culturen), in het bijzonder wanneer dit kwetsbaar is geworden door een onomkeerbare verandering in de geschiedenis.
- VI. een direct of materieel verband houden met gebeurtenissen, levende tradities, met ideeën of overtuigingen of met artistieke en literaire werken van uitzonderlijk universele betekenis. (Dit criterium wordt alleen in uitzonderlijke omstandigheden en in combinatie met andere criteria toegepast.)

Deelnemerlijst

Prof. Dr. Vladimir Stissi (spreker)

Commissie aanwijzing voorlopige lijst Werelderfgoed, voorzitter Cuypergenootschap, architectuurhistoricus en archeoloog.

Louis Genet (dagvoorzitter)

Oud wethouder Stadsvernieuwing / Monumentenzorg Amsterdam

Henk van Veldhuizen (voorzitter)

Programmamanager Review Projecten Gemeente Amsterdam, voormalig Projectmanager IJburg Gemeente Amsterdam en stedenbouwkundige bij de RCE

Ferdinand Vreugdenhil (voorzitter)

Voorzitter Stichting Zaanse Industriecultuur, voormalig senior-projectmanager SpaarndammerHout Stadsdeel Westerpark Amsterdam, hoofd Bouwen en Wonen stadsdeel Westerpark

Drs. Gerard Anderiesen

Bestuurder Stichting Stadgenoot. Stadssocioloog, voormalig onderzoeker UvA naar sociale ontwikkelingen in grote stadswijken en directeur van de Amsterdamse Federatie van Woningcorporaties

Helma Bokhove

Coördinator Bureau Werelderfgoed in Amsterdam

Drs. Ton Heydra

Stadsgeograaf, schrijver van diverse boeken over de geschiedenis van Amsterdamse volksbuurten, opbouwwerker stadsvernieuwing en stedelijke vernieuwing, medewerker Amsterdamse School Museum Het Schip

Ir. Niko Koers

Architect, lid Initiatiefgroep Museum van de Amsterdamse School (IMAS), medeoprichter WENDINGEN

Aart Oxenaar

Directeur Monumenten en Archeologie bij de Gemeente Amsterdam., voormalig directeur Academie van Bouwkunst Amsterdam

Prof. Ir. Wytze Patijn

Stadsbouwmeester van Delft, voormalige Rijksbouwmeester en de-

caan Bouwkunde TU Delft, betrokken bij de restauratie van de noordwand van het Mercatorplein

Eliza Perez

Medewerker Museum het Schip, projectmanager uitbreiding

Jeanine van Pinxteren

Dagelijks bestuurder bij Stadsdeel Centrum met o.a. de portefeuilles Bouwen en Wonen, Monumentenzorg en UNESCO

Alphonsine Raedecker

Manager bezoekerscentrum van Amsterdamse School Museum het Schip De Dageraad

Rens Smid

Studie planologie en bouweconomie met o.a. het vak Volkshuisvesting, promovendus op 'Projectontwikkeling van 1877 en 1940'

Maren Sommermeier

Studente Cultureel Erfgoed aan de RWA, Stagiaire Museum het Schip

Drs. Ineke Teijmant

Lid programmagroep Dynamics of Citizenship and Culture aan de UvA, secretaris Stichting de Driehoek (faciliterend bij ontwikkeling van de Westelijke Tuinsteden van Amsterdam), mede-auteur boeken over veranderende buurten in Amsterdam

Ir. Ab Vos

Voorzitter Initiatiefgroep Museum van de Amsterdamse School (IMAS), voormalig directeur Stedelijke woningdienst Amsterdam (verantwoordelijk voor Monumentenzorg, Welstand en Bouw –en Woningtoezicht)

Egbert de Vries

Directeur Amsterdamse Federatie van Woningcorporaties, voormalig vice-voorzitter Stadsdeel Zuid (verantwoordelijk voor o.a. Ruimtelijke Ordening en Volkshuisvesting)

Richelle Wansing

Medewerker Amsterdamse School Museum het Schip, mede-auteur Arbeiderspaleis Het Schip

Lucas Zimmerman

Directeur Vastgoedbeheer Woningstichting Eigen Haard

